

Revolutieverlag op receptenpapiertjes: het dagverhaal van Hendrik Keetell, 1793-1816

RENGER DE BRUIN

Op 1 januari 1793 begon de Utrechtse apotheker Hendrik Keetell een dagboek over de gebeurtenissen in zijn tijd. Aanleiding was de oorlogsdreiging, die van het revolutionaire Frankrijk uitging. Keetell voelde goed aan dat de oorlog, die een maand later inderdaad zou uitbreken, ingrijpende gevolgen zou hebben voor zijn stad. Het op poeder- en receptenpapiertjes geschreven dagboek, dat Keetell tot 1816 heeft volgehouden, vormt een belangrijke bron voor de beleving van de revolutieperiode door gewone burgers. Het belang van de bron is al in de negentiende eeuw onderkend. Gedeelten zijn toen al uitgegeven. Rond 1900 is ook de rest in druk verschenen. Het originele handschrift wordt in de Universiteitsbibliotheek Utrecht bewaard (afbeelding 1). In deze bijdrage wil ik aandacht schenken aan de persoon van de chroniqueur en de betekenis van de bron. Dat laatste wil ik larderen met citaten uit het geestig en onderhoudend geschreven dagverhaal. Ten slotte wil ik een overzicht geven van de tekstedities die zijn verschenen.

Toen Keetell aan zijn dagboek begon, was hij 33 jaar oud. Hij was in mei 1759 geboren in Utrecht als zoon van Theodorus Keetell en Christina Cornelia van Lommen. Hendrik, of Henricus zoals zijn officiële doopnaam luidde, was het zesde kind van het echtpaar. De oudste, Theodorus Johannes, was als baby overleden. Daarna volgden weer drie jongens: een vervangende Theodorus (nu met toevoeging Henricus), Wilhelmus en Johannes. Daarna kwam een meisje, Maria.

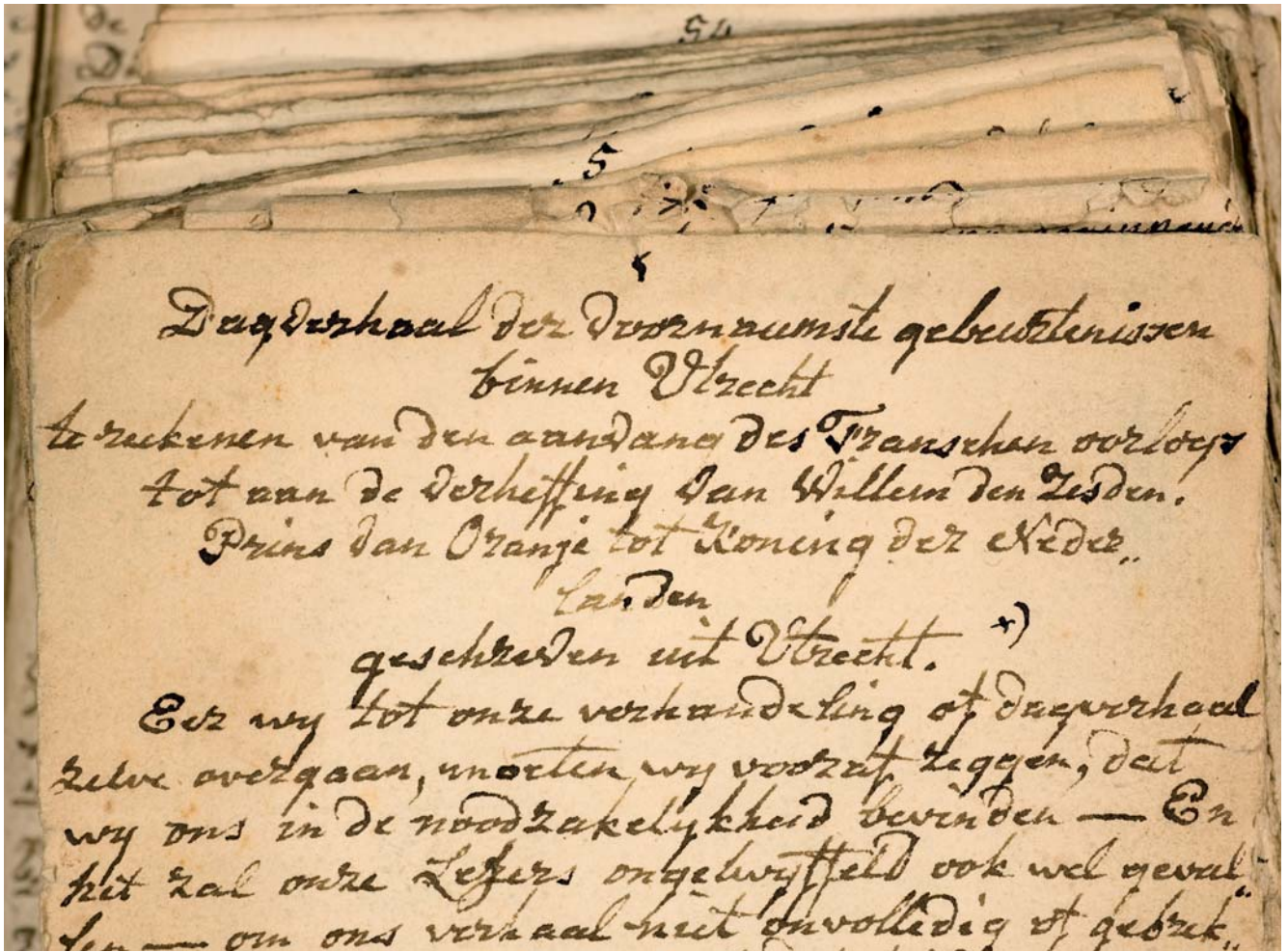
De namen klinken heel katholiek. Dat klopt ook. De familie Keetell hoorde tot de oud-katholieke kerk, tot de schuilkerk in het Drakenburgsteegje. Dit kerkgenootschap was enkele decennia voor Hendriks geboorte ontstaan door het Utrechts Schisma, een conflict binnen de rooms-katholieke kerk. De lokale geestelijkheid was aan het eind van de zeventiende eeuw in conflict geraakt met ordegeestelijken, zoals de jezuiteten, over kwesties van theologie, geloofspraktijk en lokale zelfstandigheid. Met de keuze van een eigen aartsbisschop van Utrecht in 1723 was de breuk een feit. In en om de hoofdzetel van de nu zelfstandige kerk van de 'oud-bisschoppelijke clerezij' gingen veel gelovigen met deze splitsing mee. Zo ook de apothekersfamilie Keetell.

De familie leverde al generaties leden aan het Utrechtse apothekersgilde (afbeelding 2). Hendriks overgrootvader Gosewinus (?-1680) had dit beroep al uitgeoefend. Hendrik en zijn broer Johannes (1753-1833) namen de apotheek van hun vader Theodorus (1717-1793) over. Hun oudere broer Theodorus Henricus (1750-1815) zat ook in de gezondheidszorg, maar dan als arts. Als eerste van

de familie was hij gaan studeren. In tegenstelling tot de universitaire studie medicijnen was de apothekersopleiding een ambachtelijke, verzorgd door het gilde waarvan een apotheker lid moest zijn. Pas laat in de negentiende eeuw werd farmacie een universitaire studierichting. Dr. Keetell was de enige uit het gezin die trouwde. Zus Maria (1757-1821) en de broers Willem, Johannes en Hendrik bleven ongetrouwd. Zoals gezegd runden beide laatstgenoemden de apotheek van de familie aan de Oudegracht (bij de Viebrug). Broer Willem (1752-1836) was beroepsmatig verwant bezig. Als vennoot van een zoutkeet aan de Catharijnesingel was hij in de chemische sector actief.

Theodorus Henricus Keetell was, door te gaan studeren, een pionier in zijn milieu. Studenten uit middenstandskringen vormden een hoge uitzondering, zeker als ze behoorden tot andere geloofsgemeenschappen dan de officiële gereformeerde kerk. Voor die andere gezindten brachten de revolutionaire tijden ongekende mogelijkheden. Toen de Franse legers in 1795 het land veroverden en ruimte gaven voor de Bataafse Revolutie, kwamen openbare ambten, die alleen voor gereformeerden waren weggelegd, voor iedereen beschikbaar. Heel wat Utrechtse uit de andere kerken grepen de kans om in bestuurslichamen zitting te nemen. De Keetells deden dat niet. Als tegenstanders van de revolutionaire veranderingen bleven zij aan de kant staan. Hendriks oudere broer Willem trad toe tot het stadsbestuur toen de revolutie al voorbij was, namelijk in 1808.

Hendrik Keetell heeft dat allemaal mogen meemaken. Hij heeft met genoegen het einde van de door hem zo verafschuwde revolutie en Franse overheersing kunnen beschrijven. Toen hij met

zijn dagboek ophield, liep hij tegen de zestig en daarna was het hem nog lange tijd vergund te leven in zijn geliefde geboortestad, die weer deel uitmaakte van een onafhankelijke staat met het door hem evenzeer beminde Oranjestad aan het hoofd. Hij overleed pas in 1845, op 4 april, enkele weken voor zijn 86ste verjaardag. Zijn zus en zijn broers waren toen allemaal al overleden.

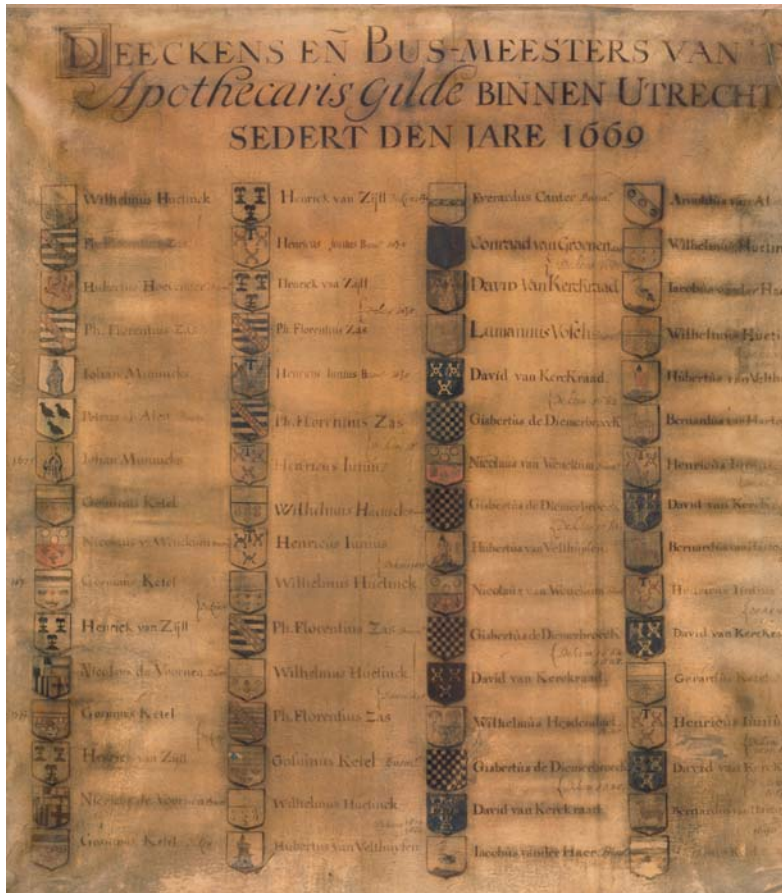
Kritisch verslag van een revolutie

Uit de tekst blijkt dat Keetell zijn aantekeningen hier en daar geredigeerd heeft. Meteen al geeft hij aan dat hij de notities niet alleen voor zichzelf heeft gemaakt: 'Eer wij tot onze verhandeling of dagverhaal zelve overgaan, moeten wij vooraf zeggen, dat wij ons in de noodzakelijkheid bevinden – en het zal onze lezers ongetwijfeld ook wel gevallen – om ons verhaal niet onvolledig of gebrekkig te doen voorkomen, van tijd tot tijd van onze stad af te wijken, en tot andere plaatsen, zelfs tot buitenlandse over te gaan.' Dat doet hij al heel snel: op '1

Febr. de noodlottige dag [...] op welke de franschen de oorlog verklaarden [...] aan den Stadhouder Willem v; geevende zij in hun manifest te kennen, geene vijandschap tegen het bataafsche volk te voeden, maar daarentegen hen van het juk der stadhouderlijke regering te zullen bevrijden.' Zijn oordeel over de Nederlandse voorstanders van de revolutie laat aan duidelijkheid niets te wensen over: 'Zodat dan het patriotsche verderf zich als een kanker verspreidde door het geheele land.'

Hij volgt de krijgsverrichtingen op de voet. Helaas is de cruciale fase tussen 23 oktober en 31 december 1794 (de bladzijden 149-198 in het handschrift) verloren gegaan. Het verhaal begint weer op 1 januari 1795, wanneer de situatie door het Franse offensief over de bevroren rivieren heel spannend is. De capitulatie en de daarop volgende uitroeping van de revolutie door de patriotten beschrijft hij met ironie en scepsis: 'Zij dansten, schreeuwden langs de straaten en vergden van

1 ▲
Dagboek van Hendrik Keetell
(Utrecht UB, Hs. 1298).

2 ▲
Wapenbord van het Apothekersgilde 1600-1700, anoniem (perkamant; getekend met lijst 93,5 x 84 cm). Collectie Centraal Museum, Utrecht; verworven vóór 1878 (inv. nr. 689). Image & copyrights Centraal Museum, Utrecht.

de burgers geld af om vrijheidsboomen te planten, en gewis dezelve dan ook met een goed teugje te besproeien.’ De aantekeningen uit begin 1795 zijn zeer gedetailleerd. Keetell informeert zich goed en noemt bijvoorbeeld alle nieuwbeneemde leden van het voorlopige gemeentebestuur, dat verkiezingen moest voorbereiden en de lopende zaken moest waarnemen. Eén van de taken was het verzorgen van de Franse militairen. Ten behoeve van de inkwartiering werden huisnummers ingevoerd. De wijken kregen letters en elk huis een nummer om voor de Fransen een overzichtelijke administratie mogelijk te maken. ‘Zij vernamen aan alle huizen na het getal en de qualiteit der ingekwartierden en zetteden een letter en nummer op de posten van de deuren.’ De apotheek van Keetell kwam in Wijk C te liggen.

Na de eerste spannende maanden van de revolutie neemt de intensiteit van het dagverhaal sterk af. Pas bij enerverende gebeurtenissen als de staatsgreep van januari 1798 of de Brits-Russische invasie van september 1799 is er weer aanleiding zaken uitgebreid op te schrijven. Ook de Vrede van Amiens in maart 1802 krijgt veel aandacht. Keetell is uiter-

aard zeer verheugd over de vredesluiting en het vertrek van de Franse troepen. Hun terugkeer in de zomer van 1803 geeft weer aanleiding tot de nodige kritische en ironische opmerkingen, bijvoorbeeld over de Franse generaal Victor, die ziek in de Domstad aankwam. Er ‘wierd om Professor Bleuland gezonden, die hem tot zyne geneesing met zyn onderste gezicht in de zoete melk deed zitten.’ Het verdwijnen van de revolutie heeft Keetells kennelijke instemming, bijvoorbeeld bij de verwijdering van het Vrijheidsbeeld op de Neude, spottend ‘Dikke Mie’ genoemd. Bij het weghalen van het beeld in 1805 was voor een nachtelijke operatie gekozen, volgens Keetell ‘om alle bewegingen voor te komen, vermits er nog vele waren, die Dikke Mie in haar hart beminden.’

Juichen bij de bevrijding

Het verblijf van koning Lodewijk Napoleon in Utrecht tijdens de winter 1807-1808 krijgt weer veel aandacht, evenals het bezoek van de Franse keizer in oktober 1811, ruim een jaar na de inlijving van Nederland bij Frankrijk. Het einde van de Franse tijd wordt zeer intensief gevolgd. Wanneer de positie van Napoleon in de herfst van 1813 gaat wankelen, neemt de spanning in het dagboek merkbaar toe. Waar hij eerder een paar dagen of zelfs weken in slechts enkele regels in beslag samenvat, pent Keetell vanaf oktober 1813 over een enkele dag soms hele vellen vol. In de dagen voor de Franse aftocht op 28 november beschrijft hij de situatie gedetailleerd. De bevrijdingsdag zelf begint hij met de woorden: ‘Ho, ho! Daar gaan ze! Waarlijk daar gaan ze! Het heele boeltje gaat heen!’ En even verder: ‘NAPOLEON BUONAPARTE --- had gedaan. - Zijn Keiserlijke Majesteit lag eensklaps --- met zijn neus in het zand gedoven. Ziet dan hoe het aftrekken der Franschen zig heeft toegedragen. Al schielijk na middernacht omtrent 1 uur kwamen de Militairen in beweging.’ Hij beschrijft dan hoe alle onderdelen door de Tolsteegpoort weggetrokken met de bevelhebber, generaal Molitor, als laatste. ‘Wij wenschten hen alle Vaar wel en Goede reis! juist niet mondeling, maar van harte.’ Na een beschrijving van de vreugde en de opluchting meldt de chroniqueur de komst van de bevrijders: ‘Drie Russische Cosakken vertoonden zig voor de Wittevrouwenpoort’ (afbeelding 4). Na de bevrijding volgt Keetell de spannende gebeurtenissen op de voet. Ook de inrichting van de nieuwe onafhankelijke staat houdt hem bezig. Vanaf maart 1815 is hij in de ban van Napoleons (‘ons gewezen Keiserlijk Opperhoofd’) ontsnapping van Elba. Op 21

◀ 3
 Gezicht op de Weerdpoort in Utrecht, 1821, Jan Hendrik Verheyen (Utrecht 1778–Utrecht 1846) (olieverf op paneel 43,5 x 51,5 cm). Collectie Centraal Museum, Utrecht; aankoop 2007 (inv. nr. 30427). Image & copyrights Centraal Museum, Utrecht/Ernst Moritz 02-2008.

◀ 4
 De aankomst van de kozakken in Utrecht in 1813, 1816, Pieter Gerardus van Os (Den Haag 1776–Den Haag 1839) (doek 142,5 x 170 cm; met lijst 161 x 190 x 12 cm). Collectie Centraal Museum, Utrecht; bruikleen Stichting Het Evert Zoudenbalchhuis 1980 (inv. nr. 2230). Image & copyrights Centraal Museum, Utrecht.

juni, drie dagen na de Slag bij Waterloo, kan hij opgelucht ademen: 'Maar ziet! Daar werd de vlag op de Domstoren gezet.'

Keetell sluit zijn dagboek af met het bezoek van de kroonprins en zijn vrouw Anna Paulowna aan Utrecht, waarbij hij als detail vermeldt dat er geen saluutschoten werden afgevuurd 'om Haare Keis. Hoogh. wegens haare zwangerheid niet te veront-rusten.' Dat het dagverhaal is afgesloten en niet afgebroken, blijkt uit de laatste alinea: 'Zie daar ons werk afgehandeld! Zoo wij nu het zelve nog verder wilden uitbreiden, zouden wij tot gebeurtenissen moeten overgaan, die of gewoonlijk voorvallen, of tijds omstandigheden gewoonlijk medebrengen: en dan zoude ons werk voor den lezer meer vervelend, dan behagelijk worden. Daarenboven is hetzelfde alreets eenige honderden bladzijden boven het getal onzer veachtingen uitgestrekt. Het zijn dan voornamelijk deze twee redenen, die ons aanzetten om over te gaan tot het EINDE.' Zowel bij het starten als bij het stoppen met zijn dagelijkse aantekeningen heeft Keetell de revolutionaire gebeurtenissen als uitgangspunt genomen. Het uitbreken van de revolutionaire oorlog was reden om er mee te beginnen en de terugkeer naar de normaliteit was een goed moment om er mee op te houden.

Uitgaven van het dagboek

De apotheker heeft zijn observaties kennelijk ook voor anderen geschreven. Soms heeft hij het expliciet over lezers. Hier en daar is een redigeren achteraf evident. Dat neemt niet weg dat zijn verslag waardevol is om te proeven hoe een Utrechter de periode van revolutie en Franse bezetting heeft beleefd. Al snel werd het dagboek erkend als waardevolle bron. In 1852, zeven jaar na de dood van de chroniqueur, publiceerde de rijksarchivaris in de provincie Utrecht, P.J. Vermeulen, het gedeelte over de eerste twee jaar in het *Tijdschrift voor Oudheden, Statistiek, Zeden en Gewoonten, Regt, Genealogie en*

Andere Deelen der Geschiedenis van het Bisdom, de Provincie en de Stad Utrecht. Hij was door een amateur-historicus, jhr. Beeldsnijder van Voshol attent gemaakt op het manuscript, dat zich toen in bezit bevond van de apotheker Stevens. Vermeulen vond dat het dagboek de mogelijkheid bood 'een diepen blik in de gemoederen der burgers' te slaan. Hij had het dagboek willen redigeren en aanpassen in stijl en spelling, maar had daarvan afgezien, 'omdat daarmede de naiviteit van het opstel te loor ging'. In 1863, toen herdacht werd dat de Franse Tijd een halve eeuw eerder was geëindigd, bezorgde Vermeulen het gedeelte over het bevrijdingsjaar 1813 als boekje bij de bekende Utrechtse uitgeverij Kemink en Zoon onder de titel *De stad Utrecht in het jaar 1813, uit het dagboek van een ooggetuige* (afbeelding 5). Het exemplaar uit de bibliotheek van Harvard University is op internet raadpleegbaar. Tussen 1895 en 1905 zijn de volledige dagboeken als een feuilleton in het genealogisch-historische tijdschrift *De Navorscher* gepubliceerd. De bibliotheek van Het Utrechts Archief bevat een bundeling van al deze afleveringen. In 1914, als vervolg op het eeuwfeest van de bevrijding van de Fransen, publiceerde de bibliothecaris van de universiteitsbibliotheek, G.A. Evers, de laatste gedeelten van het dagboek, dat in 1816 ophoudt, in het *Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad*. Nu, bijna een eeuw later, zou het dagverhaal een nieuwe editie verdienen.

Literatuur

- Ahlrichs, E.L., *150 jaar Departement Utrecht der KNMP 1844-1994* (Utrecht, 1994).
- Bruin, R.E. de, *Burgers op het kussen: volkssoevereiniteit en bestuursamenstelling in de stad Utrecht 1795-1813* (Zutphen, 1986).
- Schoon, D.J., *Van bisschoppelijke Cleresie tot Oud-Katholieke Kerk: bijdrage tot de geschiedenis van het katholicisme in Nederland in de 19de eeuw* (Nijmegen, 2004).

5 ►
Hendrik Keetell, *De stad Utrecht in het jaar 1813: uit het dagboek van eenen ooggetuige*, uitgegeven door P.J. Vermeulen (Utrecht UB, S oct 3162).

*Uitgeve
8° 3162*

5 oct. 3162

DE STAD UTRECHT

IN

HET JAAR 1813.

UIT HET DAGBOEK

VAN

EENEN OOGGETUIGE.

UTRECHT,
KEMINK EN ZOON.
1863.